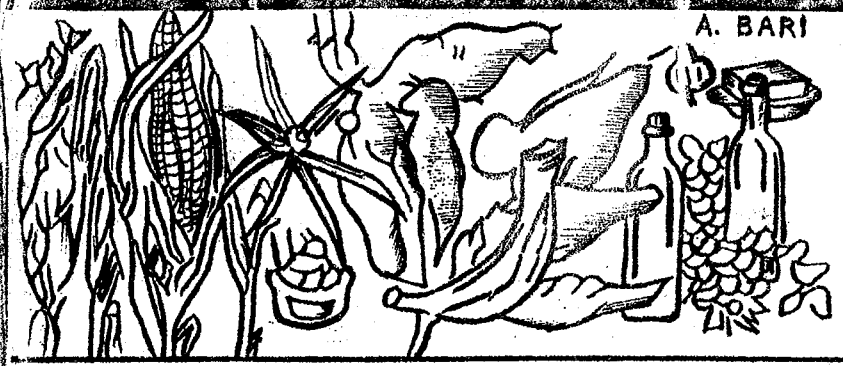

BN

6

A. BARI

BALO
KO NYUMAN

dan tige

le pau que

Sòrò tẹ̀ yiriwa baara kọ̀,
Baara tẹ̀ taa kẹ̀nẹ̀ya kọ̀,
Kẹ̀nẹ̀ya taalan ye balo ko nyuman ye.

Tinyẹ̀ don, balo fana sipilen bẹ̀ sòrò la, fẹ̀n dun
tẹ̀ bọ̀lo la; nka minnin min bẹ̀ sòrò n'an ser'ọ
kẹ̀ cogo la, dọ̀ bẹ̀ fara a nafa kan.

O la, an bẹ̀ n'an ka jamana sumanw lajẹ, nafa
min b'u la, u ka kan ka bilisa wali ka bọ̀ nyògòn
kẹ̀rọ̀ cogo min, k'ọ̀ dọ̀n.

=nyafami

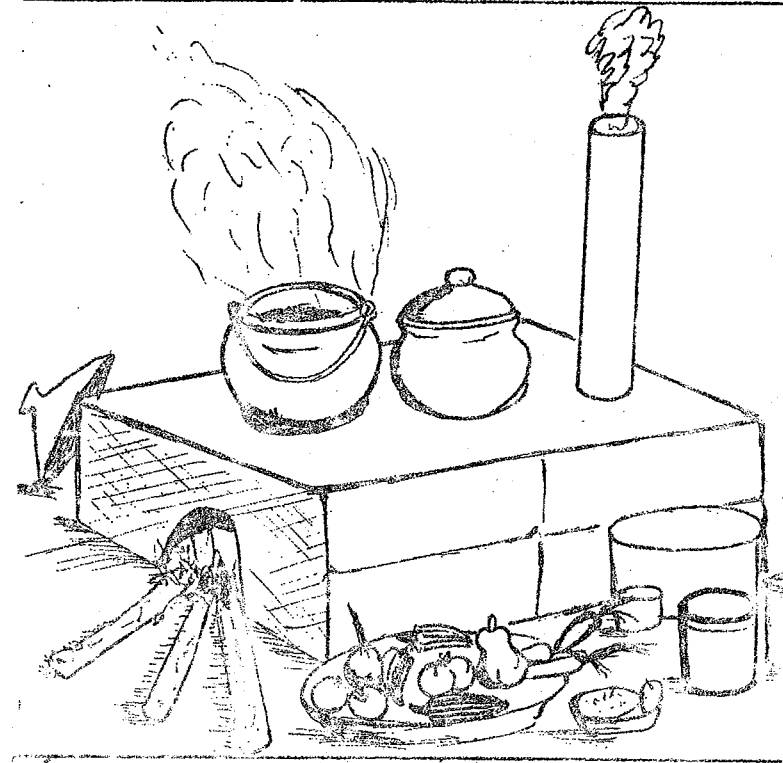
BALO KO NYUMAN sẹ̀bẹ̀nna Bẹ̀nba Kan Dungew
miiriya hukumu kọ̀nọ̀: ka dọ̀nniya forobaya, ka
jigi sa dibi fyẹ̀!

milgawer

- Gafe minnu y'an ka baara nọ̀gọ̀ya, u flẹ̀:
- "Le guide de la famille"
 - "Sciences naturelles" (Cours Oubré - 3e)
 - "Hygiène alimentaire" (IPN - Mali 7e A).

Sẹ̀bẹ̀nbaa.

SUMANW

N'i mènna ka sòrù i ma dumuni kù, kàngù b'i minè. O b'a jira ko i fari mago jùra fènw na, fèn minnu b'a lahinè; an k'ò fènw de ma sumanw

Suman mana dèssè nima fèn o fèn na, a barika bè ban, a bè pasa, baara se t'a ye tun, a bè banaw sago la.

*à la disposition
à la main*

à la main de mal.

Feri taalan ye sumanw ye. U bè nafaw lase a ma, minnu bè bèn a musaka ma.

*besans
dépens*

FARI KOLO MUSAKAW YE MUN YE ?

-LAMONI NI LADONNI MUSAKA

- Den misèn bè mù: o kùrò ye ka janya, ka bonya, ka kolo don... A fari b'a yèrè jò, i ko bari bè so jò cogo min. O tè taa musaka kò... *bagon*

- Baliku fari jùli banna, nka fo k'a ladon: ni yèrò min tinyèna, o bè labèn (jogin da, kolo kari); kun siw ni sèniw bè falen; wèsi ji ni da ji ni nyè ji bè dla... *refari*

-BARIKA MUSAKA

- Baara, taama, kuma, kalan, nin si tè taa barika kò.

- Barika de bè fari yèrè lataa: ka funteni bà k'a ba sigi 37° la, ka dusu tan-tan, ka nina-kili, ka suman yèlèma k'a kè joli ye, ka bo nyèni,... Barika tè sùrò musaka kò.

- KENEYA MUSAKA

- Fari bè banaw kèlè, ka kòrò nògòw labò, ka ladonni ni barikali baaraw nògòya, yaasa a kènè ka to. Kènèya fana tè sùrò musaka kò

stabilis

damini

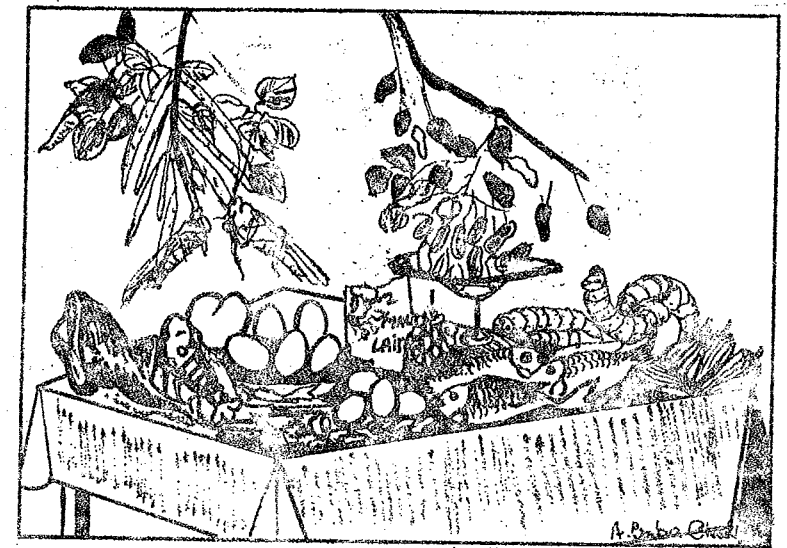
*Kuntige
Kuninjan*

*kuanda
a ji kunda*

*kuwunyan
damini
damini*

*propose Bani
fanta : b'atie
(le fan donne un coup de pied ?)*

I. LAMONI NI LADONNI SUMANU

• Suman minnu bè bò baqanw na:
sogo, jègè, fan, nùnb, fèn nyènèmanin duntaw

dannifan - a puton nime

• Danni fèn faramaw: *avec gousses*
shò, tiga, tiganin kurun, bènèn, zèrè kisèw,
nèrè kolo (sunbala)...

II. **BARIKA SUMANW.**

• Suman kisèw:
sanyù, keninge, fini, malo, kaba, alikaama,
ani u mugu n'i nyènyèn.

ce qui descend une piece = tubercule

• Ku jiginnaw ni jiri den gomimaw:

ku, woso, banan ku, pàmitèri...
namasa, lokò, ntamaro...

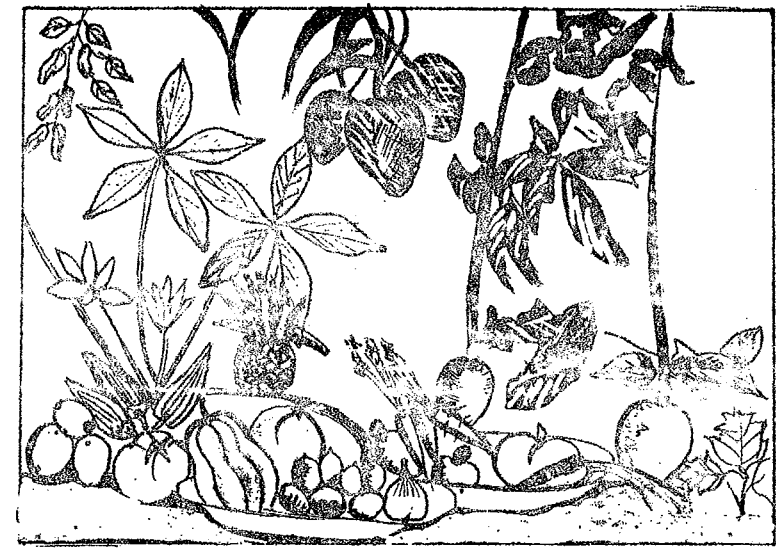
ni/n'u

fruit avec amidons

• Danni fèn tulumaw:
tiga ni nten ni koko ni shi tulu...

III. **KENEYA SUMANW**

si
èe
elen
va
an
saka

• Naw:
tamati, nkòyòw, jaba, gwan, karòti...
nyuguw, banan ku bulu, sira bulu, salati...

fruit from the juice (de mûche...)

• Jiri denw:
lenburuba, lenburu kumu, mandarini, jabibi,
manje, mangoro, buyaki, sòmù...

u)

balow

Nafa caman bè sùrò suman kelen na. Fari kolo b'a musaka bù olu de la. A kelen-kelen bèe ye **balo** ye; a bèe jù da kèrènkèrènnen bè ní lahinèni na. O balow flè: **manananw, timinanw, tuluw, ji, daman kùkùw.**

*note
fonction*

Balo bèe lajèlen tè sùrò suman bèe la, nk'o suman ka dègòn min balo dan ye kelen ye. Suman dè balow la girinman ye **manananw** ye, dà ta ye tuluw ye wali timinanw.

analyse

An ka suman danma dè lajè, k'u balow la girinmanw dan tigè:

*suman → nourriture
balo → glènde, eau
(élément nutritif)*

*Pour cet aliment,
l'él' nutritif le plus
important (2%) est
protéine*

finnan → carbone
(jène du noir)

I. FAN

Adj. ...
glucosé

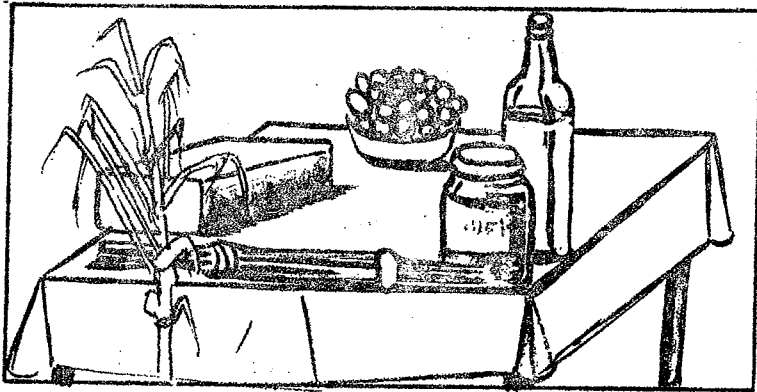
Fan ji jè dulen don, a ka naman, a nyè yelima
don. N'a goninyana a bè gèlèya, a nyè bè geren,
a bè kè bu jèman ye.

O bu jèman tè dū wèrè ye ji ni fan mana kò.
Fan mana ye MANANANW misali ye.

albumine

transparent
yeli be se
ka ke a je

II. SUKARO

Bèe y'a dòn sukaro bè yelen ji la, fèn
timinan don, nafama fèn don fana.

Basi dānnaŋ y'a jira ko sukaro bè bā fèn saba
jèlen na: jilan, ninan, ani finnan.

Balo kelen dōrōn de ye sukaro ye timinan.

Sukaro ye TIMINANW misali ye.

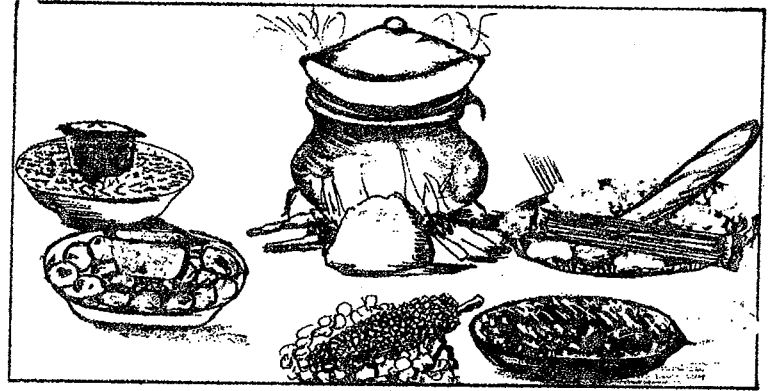
diminutif

glucose

tubulan
* tubuma

III. SUMAN KISEW.

(nyè, malo, alikaama, kaba, fini...)

An ka alikaama mugu dōnin nyigin, k'o
sèngèrèn in cāngà mugu tēmè kōnò, ka ji dōnin -
dōnin suuru a la. A ji jèman min bè jigin, an
k'o bèn ni wèrè dū ye.

recueillir le
avec un verre

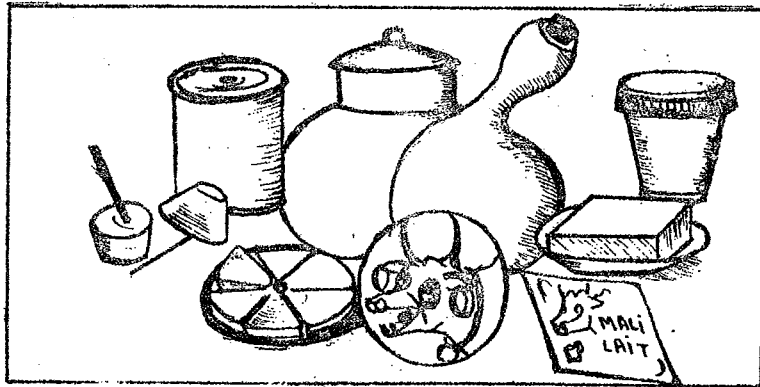
1). A tã fasaman min bè to tàmè kònò, o ye sèngèrèn nyaga ye. (A ni fan bu jè bèe ye fèn si kelen ye).

SEGEREN NYAGA YE MANANANW DO YE.

2). Ji jè min jiginna wèrè kònò, o ye gomi de ye. A nyùgòn bè banan ku ni woso ni pàmitèri ni ku fana'na. (A ni sukaro bèe ye fèn si kelen ye).

GOMI YE TIMINANW DO YE.

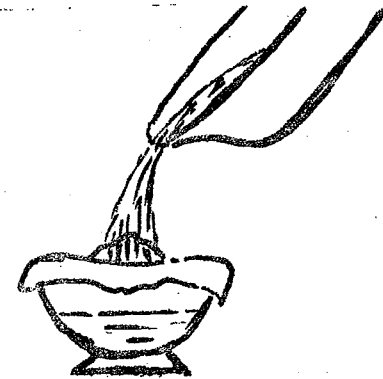
IV. **NONO**

1.) An ka nònò kènè kè wèrè kònò k'a sigi a ka nyèma jù. N'a ye waati danma-danma kè, fèenè (nare) bè d'a kun na. N'an ye fèenè in dònin tonisèbèn fura kan, a bè tulu nò bla a la.

TULU BE NONO NA.

2.) An ka nònò in nare bô a la. N'a ye tle kelen ni fla kè, a bè kumu. N'any'a sènsèn bagi nyè misèn na:

a) kumu nyaga, bè to bagi kònò (o bè i n'a fò sèngèrèn nyaga wali fan bu jè)

MANANAN BE NONO NA.

b) ji salasala min bè jigin wèrè kònò, ji ni sukarow ni kèkòw bèe nyaaminen b'o la:

- nònò g.100 → ji g.87,3 ;
- n'an ye nònò kènè dònin min, an b'a dòn kèkò b'a la;
- n'an ye kumu ji salasala in goninya, sukaro jenin kasa bè wuli.

TIMINAN BE NONO NA.

Kùlùsi: Basi dònaw y'a jira ko nafalan wèrèw bè nònò na min ni balo ninnu tã kelen ye. U bè fari kolo dèmè ka sumanw nafa samani nùgòya, ka kènèya sèmèntiya... O ye **SEMENANW** ye.

VITAMINE
Sèmènan ka ca fèn kènèw de la (jiri denw, nakò fènw, na buluw...)

Sèmènan danma dà flè nin ye, ani u ntanya bè baasi min kè fari la:

- Sèmènan A. Fari bè manantanya; finyè bè bla yeli la.

*manan ta a la
ca wlel par resist / branche*

*g...
...
...*

*...
de samani*

*manful de resistance
finyè kasa
sukarow kasa
dafow kasa*

mappe de sayi andome

nabougnio

- Sèmènan C. Joli dèssè (sayi jè)
- Sèmènan D. Maa bè kùsòn; sumu bè nyinw minè.
- Sèmènan B. Kun kolo la banaw; dumunibaliya...
- Sèmènan E. Baqebaliya
- Sèmènan PP. Si burun; wolo la bana; fununw
- Sèmènan K. Joginni daw joli bè jù goya.

*mappe d'offetis
le sayi d'offetis
à conetat*

Sèmènan minnu bè sòrò nònò kènè na olu flè:

A, B1, B2, PP, D, C.

V. **SUMAN DA FALEN**

Balo ninnu bèrè bènnen mana nyògòn sòrò suman min na, o ye suman da falen ye.

*ni il ya u e
gha hite epw
libe de
balo...*

Nònò ye suman da falen ye, o de y'a to den bè balo a danma na. Manananw, timinanw, tuluw, ji, daman kòkòw ani sèmènanw lajèlèn b'a la.

An ka nònò garamu 100 fàsèfèsè

- Ji _____ garamu 87,3
- manananw _____ garamu 3,5
- tuluw _____ garamu 3,5
- timinanw _____ garamu 5
- daman kòkòw _____ garamu 0,7
- _____ garamu 100

ani sèmènan caman

O suman ka dàgòn timinanw ni tuluw ni manananw ni daman kòkòw ni sèmènanw tè min na, nka i b'a sòrò dà fanba ye tulu ye, dà ta ye manananw ye...

O la, an bè se k'u sigi kulu saba ye ka da u kòndò balow cogoya kan, yaasa u kelen-kelen bèè jù da na faamu balo ko nyuman na.

Suman kuluw katimu

Kulu	Balo	Nafa	Sumanw
I	manananw	lamòni ni ladonni	Sogo, jègè, fan, nònò fèn nyènèma duntaw. Shò, tiganin kurun, bara kisèw, sunbala.
II	tuluw ni timinanw	barika	Bagan tuluw, si ni kaba ni nten tuluw. Suman kisèw, ku jigin fènw, ntamaro, namasa...
III	sèmènanw ni daman kòkòw	kènèya	Nakù fènw ni na buluw ni jiri danw (u kènè n' n'u tobilen).

ò suman ka dàgòn tuluw tè min na.

o unso ka dàgòn wani tè min fe il ya per de jans qui n'ont pas d'argent.

a y'i sèbè don baara le

a sèbe ma don baara ma

a ma diyara
a ma ma diya
a ma ma diya

balo
ni
kènèya

Kènèya bè balo cogo de bolo

Ni denbaya balo cogo ka nyi,

- maa kàrùw ka baara tè digi u la ko jugu;
- den misènw bè mù diya, u bè fari sàrà;
- kalan denw b'u sèbè don kalan ma;
- bana bè dǎgǎya.

Balo ko nyuman ye mun ye?

- dun ka fa dǎrǎn tè;
- duman dun dǎrǎn tè;
- fari nafalan ko don, min bè bèn a musaka ma.

a negekun ka jèlèn
il est gourmet
majs negekun jalen

20

k'i ja ni - ye
recharger de

fourier

marj

N'a b'ara den ba sin ji yèrè kelen na, suman
tè yen min kelen bè se k'i jà ni fari musaka
ye. O la sa, m'gò man kan ka to suman suguya
kan kudayi. Timinanw tè manananw jà da nyè, a
tuluw tè bla daman kòkòw nà na. Suman siya can
dun tè nega-kun gèlèya ye, cinyànya fana tè.
Suman suguya ka kan ka caya, yaasa fari n'a mu
bèe sàrè.

Tla Tla kelen bala makènyènen:

partir d'un
d'1 jour

1.) Nàndè

- .den ni funankè: 1.1/2 (litiri blanc)
- .baliku : 1.1/4 (tla ta tla)

2.) Sogo ni jègè ni fan

- .den : san kelen o kelen sogo wali jègè g.10
 - .funankè: g 150.
- Sogo ni jègè ka kan ka falen fan na tuma ni tun

3.) Tuluw

- .den : g 15 fo 25
- .funankè: g 70
- .baliku : g 30 - 50

4.) Timinanw

Gominanw g 450 nyàgàn (to, kini, pòmìtèri, buur
ani sukaromaw.

olu ye konplafala ny ye

21

5.) Naw ni jiri denw

U kènè wali u tobilen bè se ka dun fana bèe sen
fè. Olu ye kòndè da falan nyuman ye. N'an danna
nin suman hakè f'òlen in ma, a b'an fari nafa a
nyè ma, nka tuma dà la a tè kòngò bò an na; o la
an bè se k'an t'ò da fa ni na buluw ni jiri denw
ye.

tejun

BALO KO NYUMAN TE TAA SUMAN SUGUYA DUURU NINNU
MAKENYENEN DUNNI KO DON O DON.
A JATE KA KENE DOKOTORO FURA BEE YE.

epidemi

obrite

hypertension

diabete

Furu sigè ni joli sira degun ni sukaro bana ni
kòndè ja banbali, furr..., a bè m'gò kisi o bana
kirikara caman in bèe ma.

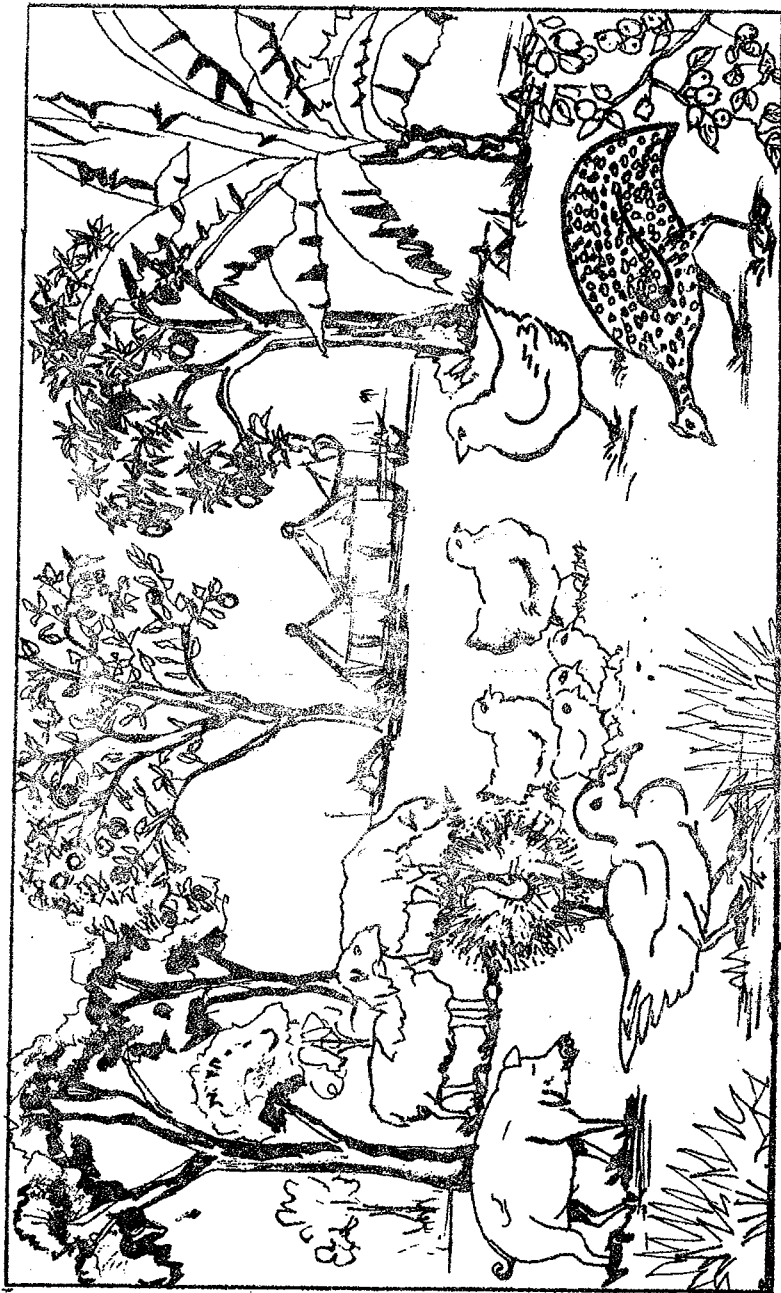
ces sale
maladie

An bè sama kolobokalaba ko caman fè, balo ko
nyuman in de nafa ka bon o bèe ye.

SI DE KA GELEN SI YORO KO YE.

via

avec de vie de car

An ka fana dōw

An k'an ka suman dōw fèsèfèsè ka flè:

I.) KINI

- .Malo
- .Na: sogo ni tiga dègè ni gwan kènè.
- .Mangoro.

*ka malo folon
ent. la balu
kundu
→ n'anda n'
panda
riz
→ sampa
3^e
pilaje*

Balo minnu b'a la

- .malo sanpalaⁿ = timinan + sèm. B ni PP ni
- .sogo ni tiga dègè = manananw (baganw ✓ sènè)
- .jègè jalan (buti) = tuluw (fènw ta .)
- .gwan kènè, kùkò, tamati, jaba (daman kùkòw
den kènè, foronto, nkòyò, je (ni sèmènanw
- .mangoro = daman kùkòw + sèmènanw (u fanba ye A
ni C ye) + fulan (seluloz)

FANA IN MAKENYENEN DON

nka dumuni fèn kènè dōw bè se ka fara a kan.

II.) DEGE

- .Nyè buntenen = timinan + daman kùkòw (u fanba ye
kololan ni nègè ye) + sèm.B + fulan. *compr. suntuant*
- .Nànò kumu ni nare = manananw (baganw ta)
= tuluw (baganw ta)
= daman kùkòw + sèm.A
- .Sira mugu ni kòkò ni (-daman kùkòw
sukaro (-timinanw

FANA IN MAKENYENEN TE.

protide animal

~~Bagan manananw~~ tã bèrè ye.

Fèn minnu b'a jè: danni fèn manananw, danni fèn
tuluw, dumuni fèn kènèw (sèmènan C t'a la, fulan
bèrè t'a la).

III.) TO

•Mugu = timinan + B + PP + fulan
daman kàkòw.

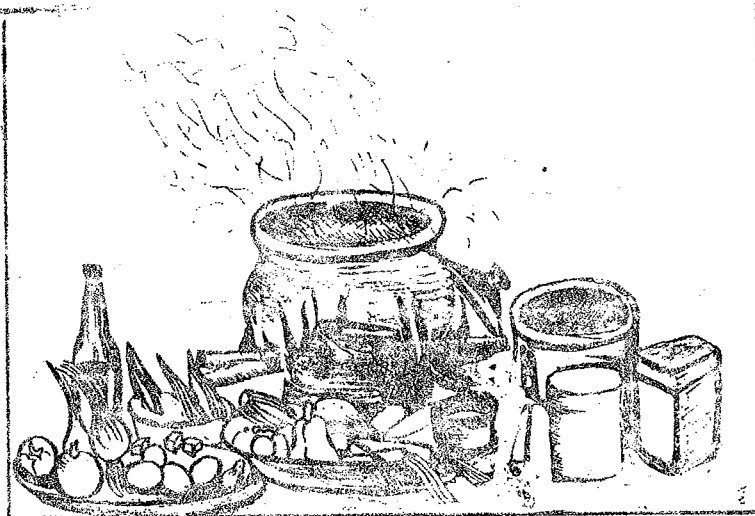
postesse

•Sàgè = daman kàkò.

•Na = sira bulu + sunbala +
jègè buti (jalan wali kènè,
sogo buti
foronto, kàkò

(kololan, nègè
danni fèn ni
bagean mananan
kàkò, fulan.

DUMUNI FEN KENEW B'A DE.

balan

*nyo
fauz*

Kocan

BKD